УНБ. БР.
693

О УЧЕШЋУ СУДИЈА У ЈАВНОМ ЖИВОТУ

С НАРОЧИТИМ ОБЗИРОМ НА НАШЕ ПРИЛИКЕ

од

Др. Драг. Аранђеловића

Прештампано из „Архива за правне и друштвене науке“

БЕОГРАД

„ДОСИТИЈЕ ОБРАДОВИЋ“ — ШТАМПАРИЈА АЦЕ М. СТАНОЈЕВИЋА

8, ЧИКА-ЉУБИНА УЛИЦА 8.

1907

II 693

Од истог писца на по се штампано:

О оштећењу преко половине код теретних уговора. Београд 1905. Цена 0·50 дин.

Неколико речи о миразу, спреми и удомљењу по нашем грађанском законику. Београд 1905. Цена 0·50 дин.

О одговорности гостионичара према путницима. Београд 1906. Цена 0·50 дин.

О одговорности државе и чиновника према трећим лицима за штету, коју чиновник у вршењу званичне дужности. Београд 1906. Цена 0·50 дин.

Идеали и идеализам у праву, од Др. П. Шелхаса. Превео — Београд 1905. Цена 1 дин.

Аустријски грађански законик. Превео — Београд 1907. Цена 3 дин.

О УЧЕШЋУ СУДИЈА У ЈАВНОМ ЖИВОТУ

С НАРОЧИТИМ ОБЗИРОМ НА НАШЕ ПРИЛИКЕ[1]

I

1. С победом демократске идеје у Србији настало је код нас доба слободног развијања свију интелектуалних моћи читавих друштвених редова а и појединаца. У слободној утакмици, која је настала, показаће у кратком времену сваки друштвени ред и сваки појединац своју снагу и свој утицај на јаван живот. Земљорадници и занатлије, трговци, радници, свештеници и учитељи, адвокати и чиновници свију категорија улазе отворено и слободно у јаван живот, борећи се за опште добро и напредак државе а и за своје појединачке интересе. Под топлим зрацима демократских слобода, које допуштају и богатом и сиромаху, без обзира на порекло, веру и друштвени сталеж, да се намећу и истрајношћу својом попне или бар пење у врхове умне и новчане аристократије, да дође до најугледнијих положаја у држави и општини, срезу и округу, сваки је појединац а и сваки друштвени сталеж сам своје среће ковач! Том слободом наше демократске отаџбине користи се и користиће се, нема сумње, још више у будућности и судијски сталеж, како као засебна чиновничка категорија, тако и поједини чланови његови. Овим редовима биће задатак, да испитају и образложе учешће судија у јавном животу Србије.

Не мислим се упуштати у дефиницију, шта се под *јавним животом* подразумева, јер и овде важи правило omnis definitio periculosa est. Није пак то ни потребно, јер, и ако

[1] Предавање, које је приредило уредништво „Архива за правне и друштвене науке" на дан 10 марта ове године.

је теже дати дефиницију о јавном животу, ипак сви осећамо шта се под тим подразумева. Тако чим о јавном животу поменемо, одмах помислимо на *политички живот*. Почнимо дакле са учешћем судија у политичком животу. Почети тиме оправдано је и с тога, што је у демократским земљама *политика* и *борба политичка* оно средство, којим се власт и утицај у држави добија, а тиме се и у дело приводе она начела, за која се у јавном животу боре појединци и читави друштвени редови.

2. Треба ли судија да учествује у политичкој борби, да се меша у политику? Ако ово питање поставимо у опште, без обзира на поједине државе, онда ја и многи други мисле да *не треба*. Али и у случају кад имамо на уму нашу отаџбину, не могу на ово питање чисто, без ограда, афирмативно одговорити. Да би овакав одговор оправдао; да би доказао, да судија не треба да учествује код нас у политичком животу онако, како остали грађани учествују, потребно је изнети какав треба да буде идеалан судија, судија који ће највише давати гарантије о исправном вршењу своје дужности, у кога ће сви грађани имати вере, гледајући у њему најдостојнијег представника Богиње Правде. За ову слику ја не умем наћи згоднији опис од онога, који један немачки судија у свом делу „Идеали и идеализам у праву" износи[1]: „Али погледајмо у прошлост на типове судија, које налазимо код старих народа, код мање „модерних" и мање „високо цивилизованих" народа. Ту видимо идеал судије представљен у слици *достојанственог, озбиљног човека* у старијим годинама, са *богатим животним искуством, пуног мудрости*, са *благом мирном збиљом, човека, чији оштар поглед прозире све људске слабости*, а *који при том сам високо стоји изнад ових слабости, који чврстом мишицом и гвозденом строгоћу зликовца кажњава, а који ипак има и срца, пуног осећаја, срца, коме ништа људско није туђе*". Учени писац сасвим умесно даље наставља, да се „и под данашњим приликама мора захтевати од идеалног судије да има: *потпуно животно искуство, мишљење без страсти и предрасуда, жив осећај правичности, топло срце, добру стручну спрему*

[1] Види: Др. П. Шелхас „Идеали и идеализам у праву", у моме преводу, стр. 57.

и опширно опште образовање". А могу ли се све ове идеалне особине наћи код судије, који активно учествује у политичкој борби и треба ли он у политику да се меша? Др. Шелхас у овом погледу долази до негативног одговора: да се судија има уздржавати од сваког учешћа у раду политичких странака. „Сасвим немогућно, је вели он, да судијина независност остане сасвим недирнута, чим он узме активно учешћа у партијском пословању. Он треба да избегава да даде повода и самој сумњи, да он може оцењивати лица и односе према својој политичкој наклоности или одвратности. Он треба да стоји на важнијој позицији, но што је стражарско место на партијској кули. Нико, ко од њега тражи заштиту свога права, не треба да има осећање, као да се на њ другим очима гледа за то, што припада овој или оној странци. Чим се човек налази под стегом партијских начела, пати услед тога и његова унутрашња и спољна слобода, а судија треба да има и спољашње и унутрашње слободе. Нека је по себи и претерано тврђење, да политика упропашћује човечји карактер, али да то политика постиже код људи, који нису врло чврста карактера, а који су се и сувише упустили у ситничарско дневно политизирање, то смо чешће виђали код познатих примера". Толико о овом питању писац с погледом на немачке прилике, где се политика другачије води но код нас. А је ли ова *наша* политичка борба погодна, да се у судији развију оне идеалне особине, којима он треба да располаже, ако се хоће да у свему исправно (у идеалном смислу врши) своју дужност? Потребно је дакле да расмотримо наш политички живот, начин политичке борбе у нас, ако хоћемо тачно да одговоримо за постављено питање.

3. Позната је ствар да ми Срби врло радо политизирамо. У другим, несумњиво напреднијим државама, има читавих друштвених редова, који се врло мало у политику мешају, али у толико се више одају своме сопственом занимању и раду око опште корисних хуманих установа. У нас пак од председника министарства до практиканта, од митрополита до ђака манастирског, од трговца милијунара до последњег надничара, од богатог сеоског домаћина до бирова у селу, све је загазило у политичку борбу. Али то не мора бити за осуду. Може ово живо интересовање политичким питањима бити израз моралне и интелектуалне јачине наше расе. Све зависи од тога: какви су *мотиви* овом мешању у политику и *начин*, на који се поли-

тичка борба води. Јер ако нас племенити мотиви гоне да у политичку борбу загазимо: жудња да грађанска права обезбедимо, да индустрију и привреду у нашој земљи унапредимо, да национално уједињење постигнемо, да народ просветимо и услове његовога живота побољшамо, најзад да сопствени положај у друштву — у *сразмери према нашој спреми* и вредности — побољшамо, онда је ово тако рашчирено мешање свију наших друштвених слојева у политику сасвим оправдано и по развитак нашега племена корисно. Да су пак *мотиви*, који наше судије крећу, да учествују у политичком животу, племенити, нема разлога сумњати. Бар ја не могу да схватим, зашто би се један независан судија, са угледним друштвеним положајем и сразмерно добром материјалном наградом, из себичних и других мотива мешао у политику. Ако је положај других чиновничких категорија на жалост у нас такав, да су поједини чиновници често принуђени ступити у политичку борбу не из племенитих побуда, већ ради одржања своје егзистенције, ако су ови чиновници нагнати, да се, не радом у служби, већ безобзирним партизанством препоруче, и комад худога хлеба себи и својој породици сачувају, зацело то није случај код наших судија.

Од учешћа судија у политичком животу, претпостављајући племените мотиве, нема дакле опасности, да ће они изгубити оне особине, којима идеалан судија треба да се одликује. Међу тим све зависи од *начина*, на који судија у политичком животу учествује.

4. Да разгледамо начин политичке борбе у нас.

И то је позната ствар, да се *програми* наших политичких странака врло мало разликују: сви су они слободоумни, свима је циљ да се обезбеде грађанска права, да се одржи ред и законитост у земљи, да се постигне национално уједињење, да се побољша економно стање свију класа народних. Судећи по *програмима* у Србији би било места само за две политичке странке: једну велику грађанску (буржоаску) либералну (слободоумну) странку и једну незнатну социјалдемократску. Према овоме изгледало би да у Србији не би требало ни да се води огорчена политичка борба. Али она се ипак води, но у оскудици начелних разлика, не око победе начела — већ око победе *извесних личности*. Партијска је борба у Србији сада борба *лична*, не борба за начела; сви

смо ми слободоумни, или бар огромна већина од нас, и груписали смо се у политичке странке не на основу разних начела политичких, која нас раздвајају, већ према томе: у којој личности, или у којој групи личности имамо вере, да ће наша слободоумна начела остварити.

Према оваком стању ствари карактеристичан је и *начин политичке борбе у нас*, у којој заједно с осталим грађанима и *судије учествују*. Личности нас деле у политичке групе, па с тога је и *наша политичка борба лична*. Ми се у појединим странкама боримо да извесне личности победе, оне су нам гарантија да ће и наша слободоумна начела победити у случају, ако та и та личност или та и та група личности победи. А зна се каква је политичка борба кад на себе узме карактер личне борбе. Пре свега *страсна*. Код нас у толико више што је и наша раса страсне природе. Стога се ми, кад једном већ загазимо у политичку борбу, одајемо њој по правилу свом душом и телом. За тим *неумерена*. Србин се у опште тешко може умерити. Или или. Све или ништа. Одајући се политичкој борби, недостаје нам времена и за други посао. Ми не располажемо оном великом радном енергијом, којом се на пр. одликују људи жилаве германске расе, који могу бити и политички борци par exellence и научни радници првога ранга. Код нас је, с ретким изузецима, научник за науку, трговац за трговину, свештеник за религију, учитељ за школу, адвокат за своју канцеларију, сељак за земљорадњу, судија за своју струку готово изгубљен, кад дубоко загази у политичку борбу. Познати су вам типови сељака „господина", који оставља свој посао и само јури по политичким зборовима, по среској канцеларији, чекајући да и он постане нека „власт", макар и биров у селу, кад не може бити кмет.

Судија пак, који је постао страстан и неумерен партизан, а, као што смо видели, начин наше политичке борбе гони га да такав постане, у опасности је да изгуби оне лепе особине, које идеалног судију треба да красе. Он пре свега губи ону благу, мирну збиљу, која импонује грађанима, кад траже заштиту и помоћ суда. Он постаје пргав и нервозан, пакостан и огорчен на своје политичке противнике. Али он губи и оно мирно достојанство, којим одржава све грађане на потребној даљини од себе, не допуштајући им никакве велике интимности према себи, које политички пријатељи код

нас један према другоме допуштају. Сав предат политичкој борби, он нема мира да хладно свршава свој званични посао, нити има довољно времена, да се ода стручним студијама или таквим, којима ће проширити своје опште образовање.

Поставши једном страстан партизан, за судију, који треба да дели правду и својим политичким једномишљеницима и противницима, постоји опасност да грађани *изгубе веру у његову непристрасност*. Начин како се код нас води политичка борба не искључује ту могућност, да политички пријатељи судијини, који су се с њиме по партијским зборовима најинтимније дружили, пили и веселили се, у колу играли, и његова златна обећања слушали, ако њихова странка победи, траже од њега услуге, које не стоје у сагласности за законом и његовом савешћу. За цело се код нас дешавало, да се од судије тражи да једну ствар реши овако за то, што је у питању „наш човек". Нема спора, да ће савестан судија категорички одбити да својем политичком пријатељу учини оваку „услугу", која је атак на његов добар глас, али за људе слабијег карактера постоји опасност, да се не могу довољно енергично одупрети захтеву својих политичких пријатеља који се врло често не жепирају захтевати од судије оно, што се са његовом савешћу и законима не слаже. С друге пак стране ова наша жучна и страсна политичка борба гони судију, који хоће да у политичком животу учествује и у њему да се истакне, да се у активној политичкој борби према својим политичким противницима служи код нас тако омиљеним борбеним средством: *грдњом, сумњичењем и омаловажавањем својих политичких противника*. Представите себи један наш партијски збор, нарочито пред изборе, кад су таласи политичке борбе повукли за собом и мирније елементе. Са музиком и заставама долазе једномишљеници на зборно место. „Посета величанствена, одушевљење неописано", као што се стереотипно вели у телеграмима са таквих зборова, намењеним за партијске листове. Збор се конституисао, говорници се јављају за реч. Кандидати посланички нарочито се труде, да се својим говорима истакну, да се бирачима препоруче. Устаје и посланички кандидат судија. Излаже програм своје странке, који златна брда бирачима и целоме народу обећава. Истиче погрешке политичких противника. Раздражен страсном борбом вели за њих да су свој програм

(који је исто тако примамљив) изневерили, да су земљу задужили, тврди за њихове прве људе и за све њихове присталице да су себичњаци, грабљивци, лопови, отимачи народне муке и имовине, лиферанти, који државу поткрадају, интережџије, који гуле народу кожу с леђа. Нарочито се пак окомио на своје противкандидате у истом изборном округу, међу којима је, може бити, и његов колега у истом суду. Износи све њихове мане и недостатке, пабирчи по њиховој политичкој прошлости, да их што боље представи као људе сумњиве, као „реакционаре" и реакционарске пришипетље, којима је најбоље ишло, кад је народ од зулума неваљалих власти страдао. По свршеном збору настаје веселе. Точи се пиће, раздају се паклићи дувана, које посланички кандидати плаћају. Настаје игранка, кандидати воде коло... И сад после свега тога треба сутра дан пред тог истог судију да изађе, тражећи правду, његов изгрђени политички противник... Хоће ли он веровати у беспристрасност судијину? Хоће ли, ако изгуби парницу или ако буде ставњен у притвор, веровати да је тако по закону морало бити, или ће то приписивати партизанству судијином? Позната је ствар нашим правницима, да је наше законодавство застарело, пуно празнина и противречности. Све ово омогућава несталност судске праксе: један спор пресуђује се данас овако а сутра другачије. Судије нису тим празнинама и противречностима криве, то ми добро знамо, али хоће ли парничари, хоће ли осуђени, кривити за то недостатке законске, или ће похитати да ту неједнообразност партизанством и пристрасношћу судија објасне? Далеко је од мене помисао да тврдим како наше судије партизански суде; за таку тврдњу недостају ми докази, а без доказа тако би изношење било клевета. Ја сам на против готов да верујем, да наше судије, и поред свога активнога мешања у политику, престају бити партизани, кад у судско заседање уђу. Али мисле ли тако оне масе грађана, које свакодневно долазе у додир са судом? А њих ради судови и постоје. О њиховом мишљењу треба судија у првом реду да води рачуна. Сем тога партизан судија неподесан је за колегијалан рад. До каквих жалосних призора може довести нетрпљивост колега у једноме суду, која је последица партизанства и страсне партијске борбе, најбоље нам показују скорашњи догађаји у лозничком и ваљевском суду. Оставимо на страну личности

које су за то криве. Ова се расправа не бави личностима, већ оцењује догађаје. Колико су пак они штетни по углед судија и правосуђа, шта ће онај свет тамошњи, коме судије треба да предњаче у колегијалној љубави и узајамном поштовању, рећи и мислити о таквим судовима и судијама, колико ће полагати на правичност њихових одлука, пресудите ви сами. Такви жалосни догађаји, заједно са њиховим узроцима, чине пољмљивим, и ако не оправдавају, оне потајне жеље, којих има у извесним круговима, да се укине независност судијска, та драгоцена тековина најновијега доба, камен темељац на коме целокупно правосуђе у модерним државама почива. На судијама дакле лежи деликатна дужност, да се и својим понашањем у политичкој борби одрже на достојној висини. Јер и независност судијска, као и свака творевина људскога духа, има своје добре али и рђаве стране. Пријатељи судијске независности, а њој је сваки судија пријатељ, треба и са своје стране све да учине, да добре стране изађу јасно на видик, да се благодети њене свуда осете, а да се рђаве стране у засенак баце, да се на најмању меру сведу. Пода ли се судија у политичкој борби и сувише партијској нетрпељивости, заборави ли и за тренут, да је он постављен да дели *правду* и својим политичким пријатељима и политичким противницима, да скрупулозно чува закон, он онда тешко вређа начело судијске независности, и чини да њене рђаве стране јасно на видик изађу. И римски претор, независан судија, који је, захваљујући своме партизанству, долазио на преторску столицу, био је често у искушењу, да се према својим политичким противницима огреши о правду, а често се фактички и грешио. Али злоупотреба судијске независности од његове стране паралисана је била мудром установом, да његова судијска власт траје за врло ограничено време. И кад би се по престанку свога звања нашао у редовима обичних грађана, могао је и бивао је потрван на одговор због својих поступака при дељењу правде. Наша независност судијска није на извесно време ограничена, те је у толико више потребно, да судија, налазећи се у независном положају, никад не заборави на то, да се по његовом изрицању правде суди: заслужује ли наше судије да буду независне?

5. Поучан пример о учешћу судија у политичкој борби пружају нам остале државе у Европи. Правило је да се у

Немачкој, Француској, Италији, Швајцарској, Аустрији и Угарској судије не мешају много у политичку борбу. У Немачкој је судијама допуштено учествовати у политичком животу исто онако као и осталим грађанима. Па ипак већи део судија немачких не чине употребу од овога права. Својим финим тактом судије немачке као да осећају, да би им углед био изложен према парничним странкама свима оним непријатностима, којима активно учешће у политици судију излаже. Они пак, који се у политику мешају, чине то са толико такта и одмерености, да се готово нигде не чују тужбе против партизанског суђења. Па и поред тако уздржљивог учешћа у политичкој борби, немачке судије заступљене су знатним бројем својих чланова у немачким парламентима. Само у пруском доњем дому има 40 судија посланика. Тим се фактом може и објаснити, што законодавство немачко стоји на тако угледној висини. У Француској, по закону о изборима народних посланика од 30 новембра 1875 године, судије не могу бити ни изабрани за народне посланике, изузимајући првог председника Касационог Суда, првог председника Главне Контроле и првог председника париског Апелационог Суда. Судије француске и не узимају жива учешћа у партијском животу, те се, према томе, и не чују жалбе да партизански суде. То исто важи и за Аустрију, ма да у њој судије могу бити изабране за народне посланике. У последњем царевинском већу било је до 40 судија посланика. У Аустрији пак судија, чим постане посланик за царевинско веће, добија eo ipso, без чије дозволе, осуство докле му траје мандат, према томе он за све време трајања мандата и не врши судијске послове. У Хрватској не постоји судијска независност; судије се слабо мешају у политику, само што по наредби, као зависни чиновници, агитују за владине кандидате. Могу по закону бити изабрани за посланике, али у сабору хрватском нема ни једног судије посланика. У Румунији су независни чланови Касационог Суда, и Апелационих Судова (којих има 4) и председници првостепених окружних судова. Нису дакле независни чланови окружних првостепених судова, среске судије и истражне судије. Међу тим сад је пред румунском скупштином предлог закона, да се и овим судијама загарантује независност. Румунске судије не учествују у партијском животу, и они не

смеју јавно ни испољавати своје политичке симпатије. По закону не могу ни бити изабрани за народне посланике. Жалбе на партизанско суђење у Румунији не постоје; по извештајима које сам добио сви се Румуни слажу у томе, да судије не треба да учествују у политичким агитацијама. У Грчкој не могу судије бити по вољи владе отпуштени из службе, али могу бити премештани. Посланика активних судија нема, већ само судија у оставци. Иначе су и грчке судије под утицајем политичких странака. У Бугарској непокретне су судије Апелационог и Касационог Суда, а све друге судије може влада премештати и отпуштати, што бугарске владе често и чине, нарочито пред изборе. И ако није законом забрањено, ипак судије нису досад биле биране за народне посланике, али они, готово сви, припадају појединим политичким странкама и учествују у политичким клубовима. У последње време говорило се у Бугарској, да је влада спремила законски пројекат за укидање судијске независности и за судије Апелационог и Касационог Суда.

6. Из свих ових излагања мислим да се јасно бар то види, да судија не сме, у интересу свога угледа и правосуђа, да у политичкој борби учествује на *начин*, на који остали грађани учествују. Па како треба судија да узме учешћа у политици? О томе ћу доцније говорити. Нека ми сада буде допуштено образложити своје мишљење: *да судија у Србији треба да се у политику меша и поред свију опасности, којима своју судијску непристрасност и углед правосуђа излаже.*

Интелигенција наша, према маси земљорадничког и радничког света, врло је малобројна. Један врло велики део те малобројне интелигенције наше сачињавају правници. Искључити сада судије, најпозваније представнике правничкога реда нашег, из политике, значило би смањити у опште утицај интелигенције на живот народни. А то је штетно, и свуда се у културном свету та штетност увиђа, па се интелигенцији, у много већем обиму него код нас, допушта да руководи животом народним. Ја сам већ раније споменуо, да је политичка борба свуда у парламентарним земљама оно средство, којим се власт и утицај у држави добија ради извођења својих начела. Је ли сада паметно не допустити судијама да они, помоћу политичке борбе, утичу на живот народни? Неоспорно је да судијски сталеж, долазећи у тако интиман додир са народом, познајући жеље и потребе народа, може врло корисно у политичким странкама радити на напретку његовом. Могло би се на ово рећи: могу судије и на други начин користити своме народу, и без учешћа у политици. Овај је навод истина тачан, али ипак не може се порећи, да народу највише добра може учинити онај, који има власти и утицаја, а до тога се у држави политичком борбом и учешћем у политици долази. *Малобројност наше интелигенције у опште један је од разлога што, начелно, треба допустити нашим судијама да се у политику мешају.* С погледом на овај разлог за нас не може бити меродавно, што се судије у државама Западне Европе уздржавају од политике, јер њихова је интелигенција, нарочито правничка, многобројна. На место судија учествују у политичкој борби правници, који нису судије: адвокати, новинари, трговци и индустријалци (који су правнички образовани), велики поседници земаља, професори права и т. д. Ми таквих правника несудија имамо врло мало. Кад издвојимо адвокате и административне чиновнике правнике, који у оскудици независног положаја избегавају и сувише активно учешће у политици, онда их можемо на прстима руку избројати. Истина је да у другим земљама правништво и његов утицај у парламентима адвокати представљају. Њихов независан положај, њихов свакодневни и многострани додир са најразноврснијим слојевима народа, врло су подесни, да им омогуће учешће у политичкој борби и да их изнесу у врхове политичких странака, одакле као правници утичу на правац политике државне. Али наши адвокати, наш адвокатски сталеж, нису оно што адвокати у Француској, Немачкој, Аустрији и другим западним државама. Не могу наши адвокати одменити судије у политичкој борби и у Скупштини представљати правничку интелигенцију и утицај правника на државне послове. Погледајте наш адвокатски сталеж! Има у њему неоспорно доста и интелигентних људи и стручно спремних правника, али нашим адвокатским сталежом овладала је грозна апатија према свему, што не доноси велике материјалне користи. Њих има у Србији скоро 300, а нису у стању да своје рођено удружење одрже, које је спало само на двајестак београдских адвоката, и ако их

у Београду само има преко стотине. Њихов је утицај у појединим политичким странкама тако незнатан, да нису могли издејствовати ни реформу свога рођеног закона о адвокатима, и ако је неколико адвоката седело на столици Министра Правде! Међу њима има трулих газда, људи, чија се имовина рачуна на неколико стотина хиљада динара, па ипак адвокатско удружење није могло, због оскудице *материјалних средстава*, да одржи свој стручни, правнички лист, једини знак свога живота, који годинама тавори, издржавајући се прилозима неколико интелигентних и не тако богатих адвоката београдских. Нико се од наших адвоката не сети, бар на самрти, свога удружења и свога сталежа, нико му не завешта од толиких богатих чланова адвокатског реда ни толико, колико је довољно да се пристојан локал за једно удружење плаћа! Један друштвени ред, који је толико у материјализму огрезао, као што је адвокатски сталеж у нас, не може стајати на челу правништва, не може рачунати на утицај у политичком животу свога народа, јер се у успешну борбу политичку, поред извесне количине егоизма, мора унети и много, врло много идеалних мотива!...

7. Видели смо да су у нас баш судије најпозванији представници правничкога реда. А да баш правници треба да узму живог учешћа у управљању државним пословима, до чега се политичком борбом долази, мислим да је неоспорно. У свима културним државама правници стоје на челу државне управе. На жалост код нас није тако, чему су доста и сами правници криви. И ако су они најмногобројнији део наше сразмерно малобројне интелигенције, ипак су у нашим политичким странкама и у управљању државних послова неправници водили па и данас воде прву реч. Професора има сразмерно мање у Србији, али је ипак њихов утицај на наш политички и јавни живот много већи од правничког утицаја. Међу тим нигде у свету није тако; ово је српски, управо србијански спецификум! Многе погрешке и пертурбације у политичком животу нашем долазе отуда, што правници наши немају у довољној мери утицаја на државне послове. Правник је рођени политичар, а правничко је образовање неизоставан захтев за свакога државника и политичара. Правник је реалан политичар. Професор је фантаста. Управљање земљом од стране правника даје јемства да ће држава

у еволуцији напредовати, професор не избегава скокове, лакше се руководи магловитим идејама, он мање познаје стваран живот. Правник је одмерен и више конзервативан, професор нагиње радикалним изменама, више је импулзиван. Правник је више хладан и флегматичан, професор је, нарочито гимназијски, нервозан и жучан. Многе непромишљености и нетактичности, које су се дешавале и дешавају у раду наших политичких странака, последица су факта, што су професори и у опште неправници водили у њима прву реч. Само не треба ме криво разумети. Није правник само онај, који је свршио правнички факултет. До правничког образовања може се систематским учењем правних дисциплина и ван правних факултета доћи. А таквих људи, истина не велики број, има у нашим политичким странкама. ***Нашим судијама, дакле, треба начелно допустити учествовање у политичком животу и с тога, што правничкој интелигенцији треба у много већем обиму, но што је досада било, омогућити утицај на државне послове у нас.***

Да правнички образованих људи треба да буде у много већем броју у владама и у скупштинама, уверавамо се сваки дан, посматрајући послове у Народној Скупштини. Нема готово скупштинске седнице, у којој се не појави неко питање, за чије је схватање и решење потребна правничка спрема. Сваки дан Скупштина доноси нове законе и тумачи старе. А сваки тај закон треба дефинитивно правници да редигују, да му форму даду и да га, у случају потребе, протумаче. У нас га врло често редигују, форму му дају и тумаче сви други само не људи са правничком спремом, јер их у довољном броју нема, нарочито судија, а адвокати су према свему апатични. Факат је да наше Скупштине квалитативно сада горе стоје од Скупштина пре 7 и 10 година, бар у погледу количине правних знања, јер сада често постају посланицима људи, који су истина вешти агитатори, који могу импоновати својим говорима и својом спремом на партијским зборовима, пред масом својих необавештених једномишљеника, али не у Народној Скупштини, пред политичким противницима и целом свету на видику. За овако квалитативно опадање наше Скупштине несумњиво је крива и наша интелигенција, која с тешком муком Београд оставља, а народ бира, сасвим природно онога, кога сваки дан виђа.

8. Има још један разлог, који правда учешће наших судија, као представника правништва, у политичким борбама. Наше законодавство, нарочито приватно-правно, треба што пре реформисати. Ја говорим сада поглавито пред стручњацима, пред људима, који, боље но ја, знају шта све у нашем приватно-правном законодавству треба изменити, па стога није потребно о томе сада потанко говорити. Али ипак нека ми буде допуштено због неправника само ово споменути: може ли наша држава и даље трпети да у њој, због застарелих, непотпуних и противречних закона, и даље буде спорно: да ли отац и син састављају задругу, да ли унуку од сина искључује од наследства дединог стриц њен, да ли човек, који има само женске деце, може усвојити туђе мушко дете, које ће при наслеђу сасвим искључити рођене кћери његове и многа друга? Какво је то законодавство, по коме је могућно да пред судовима због нејасних одредаба о формалностима при тестаментима падају тестаменти, начињени од адвоката, па чак и од судије! Каква је то модерна правна држава, где се не казни недозвољено прештампавање туђих списа, где није заштићена књижевна својина? Ми радимо енергично на томе, да подигнемо индустрију у земљи, да привучемо стране капитале, а немамо установу трговачких регистара, прописи трговачког закона о трговачким фирмама недовољни су, немамо баштинских књига, неизбежну основицу свега реалнога кредита. По нашем законодавству може се десити, да човек да новаца коме на зајам, да своје потраживање уредним путем обезбеди интабулацијом, па ипак за то да изгуби заложно право и да му се осујети наплата потраживања због погрешке интабулационог протоколисте, који при преносу тапије од заложног имања на новог сопственика не би пренео терет на овога![1] Сем тога послови у нашим судовима рапидно се множе. А персонал судски, нарочито број судија, остао је исти као и пре 20 година. Године 1888 било је у Србији 118 судија, а 1907 само 105!.. А у последње време товарени су на судове све нови и нови послови: по закону о шумама, о изборима народних посланика, о земљорадничким задругама, о акционарским друштвима, о

[1] Види одлуку опште седнице Касуционог Суда у „Архиву“ књига III страна 65.

накнади штете због злонамерне паљевине и уништаја туђих ствари и т. д. Последица је тога споро доношење судских одлука. Месецима леже људи у притвору, често и невини, док се њихова ствар не одлучи.[1] Парнице се воде месецима, често и годинама. Тапије се и сувише дуго не потврђују. Што скорија реформа у погледу устројства наших судова, у погледу установе сресских судова и увећања судског персонала у опште неизбежна је. А ко је најпозванији, да ову реформу изведе, да се за њу најенергичније ангажује, ако не судије, који њену потребу свакодневно увиђају и осећају? Ко други ако не судије, чији углед тако много пати због рђавих закона, који су тако често принуђени доносити одлуке, што стоје у директној противречности са основним захтевима правичности, и ако су на позитивним законима основане? Хоће ли наше судије и даље трпети, да народ с чуђењем прима „на закону основане“, али народу неразумљиве и правичности противне судске одлуке? Хоће ли и даље гледати, како се појединци ратосиљају тако скупо плаћене „параграфске правде“? Ја сам на другом једном месту[2] истакао и образложио своје дубоко уверење, да се ова реформа приватно-правног законодавства неће све дотле извести, док наше странке, које се одмењују у управи земљом, не проникне убеђење о неодложној потреби њеној. Сада само понављам: ***да наше судије треба да имају великога утицаја у политичким странкама, те да би извршили помоћу њега ову тако дуго очекивану реформу приватно-правног законодавства.***

9. Остаје још да изнесем *начин*, на који судија треба да учествује у политичкој борби. Из досадашњег излагања јасно излази какав он треба да буде.

Пре свега судија се не сме лармацијски истицати у политичкој борби. Ону збиљу, достојанственост, хладнокрвност и одмереност, које треба судију у званичној дужности да красе, треба он да покаже и у политичкој борби. Судија мора да избегава жучне нападе, грдњу, омаловажавање и потпе-

[1] Ако је тачан извештај „Штампе“ број 55 од ове године само у прокупачком првостепеном суду преко 1300 кривичних дела чекају на одређивање претреса! Тешко томе несрећном свету! Жалосна слика правосуђа у једној држави у XX веку!

[2] Види „Самоуправу“ број 25 од ове године.

њивање својих политичких противника у јавности. Не треба ни да учествује у уобичајеним код нас политичким агитацијама, да јури по партијским зборовима и на њима држи говоре, да води прву реч у партијским листовима. Ја се не би устручавао, да у закон о чиновницима respec. у закон о судијама унесемо одредбу, по којој се судијама забрањује под претњом дисциплинских казни говор на партијским зборовима. Ово не би било противно чл. 24 Устава, јер ту се вели: „Српски грађани имају право *скупљати* се мирно и без оружја у зборове, управљајући се при томе по *закону*". Сем тога ваљало би унети у закон о изборима народних посланика одредбу да судија не може бити кандидован за посланика у округу, у коме врши своју судијску дужност. Можда ће когод приметити: па ако се судија на горе изложени начин ограничи у политичкој борби, онда неће моћи ни стећи угледа у својој странци, неће моћи бити ни изабран за народног посланика, па према томе неће судије ни имати великога утицаја на државне послове. Ова је примедба на први поглед основана, али може се и она обеснажити. Ако меродавни фактори буду сагласни у томе, да судија треба на други начин, а не као остали грађани, да учествује у политичкој борби, онда би се могло помоћи овако: пре свега изменити чл. 99 Устава тако, да она два кандидата посланичка на свакој кандидатској листи изборнога округа морају бити факултетски образовани правници. Осталим факултетским образованим људима остајало би да се боре за посланички мандат као неквалификовани посланици. Наша интелигенција у опште греши, што не гледа да на рачун нефакултетски образованих људи задобија мандате. Онда би било много више интелигенције у Скупштини. Овако, како је сад, сва је интелигенција упућена на мандате квалификованих посланика. Могла би се најзад усвојити и таква одредба, да се број посланика у опште увећа, па за тим место два да буде четири квалификована посланика, од којих би двојица морала бити правници. На послетку остаје и то средство, да се људи од утицаја у појединим странкама постепено убеђују, како је корисно имати судије у броју својих посланика, те да политичке странке од њих не траже да посланичке мандате добијају водећи политичку борбу на начин, који сам као неподесан за судије означио. Тада би и многи судија дошао на место извесних неквалификованих посланика, који и иначе својим присуством у Скупштини не служе много на корист својој странци, а још мање земљи. А ако се отпочне с агитацијом у овом правцу не сумњам да ће се успети. Користи од доброг правосуђа увиђају и неправници. Штете, које оно трпи услед сумњичења, да се у нашим судовима партизански суди, могу и остали прваци партијски оценити. Исто тако и потребу да у врховима својих странака имају угледне правнике, своје политичке пријатеље.

Несумњиво је да отправљање послова у судовима много пати од тога, кад судије као посланици по неколико месеци не могу своју судијску дужност отправљати. Међу тим кад усвојимо гледиште, да је учешће судија у Скупштини потребно, онда је дужност позваних чинилаца у држави, да се о потребној замени судија посланика постарају. Потребна новчана средства не би била велика; на сваки начин њих би у интересу правосуђа требало жртвовати.

II

Учешће судија у јавном животу није ограничено само на политику. Онај вишак радне енергије, који судији остаје на расположењу, кад се на горе изложени начин ограничи у политичкој борби, или ако у опште судија нема склоности за политички живот, даје се у модерној држави врло корисно на срећу друштва употребити.

1. Од данашње државе с правом се тражи, да своју делатност не ограничи само на одржање реда и заштиту живота и имања, на правосуђе и на војску, већ се њој у дужност ставља једна маса социјалних задатака: да народну привреду потпомаже и у опште да води социјалну политику: умно и морално подизање нижих слојева народних, заштита и обезбеда радника од експлоатисања, смањивање криминалитета, побољшање народног здравља[1], заштита сиротне и напуштене деце и у опште испуњење многих других социјалних задатака.

---

[1] Тужну слику о телесној дегенерацији нашег народа пружају нам извештаји регрутских комисија, из којих се види како рапидно наш народ телесно кржљави.

Јад и чемер који влада у нашим несрећним болницама, за које ни честитих зграда немамо, у којима су сви болесници без реда измешани, спавајући по двоје у кревету, приказује нам Др. Вукадиновић у 1117 броју

Наша држава врло је мало у овоме правцу радила. Док је на Западу створено читаво законодавство, коме је циљ социјални препорођај, док се тамо и држава и црква и општине и срезови, многобројна хумана удружења и многи појединци тако рећи утркују у раду на смањивању друштвених беда и несрећа, дотле се у нас врло мало на томе ради. А енергичнији рад у томе правцу мора и наша држава отпочети, мора се и наше друштво пренути из ове оријенталске учмалости, морају и политичке странке увидети, да нам ни најслободоумнији устави, ни слободе штампе, ни многе друге гарантије народних слобода, *саме за себе*, не помажу, ако наша држава и наше друштво енергично и што пре не отпочну изводити наш народ из овог варварства, из ове беде и несреће, у којој се налази, из овог незнања, лењости и сујеверја, у које све више тоне. Јер ако то не учинимо, Србија ће дочекати да у њој под зрацима слободоумног устава, под режимом парламентарним, под слободном штампом и ујемченим политичким слободама живе умни и телесни богаљи, закржљали и покварени потомци Карађорђевих и Милошевих јунака. Ми треба да се угледамо и морамо се угледати на Запад. Али не треба од западних држава да позајмљујемо — као што смо до сада радили — само политичке установе, не треба само да нам импонује енглеска уставност, француски демократизам, швајцарске слободе, већ треба да се обазремо и на културни рад ових држава, да позајмљујемо њихове законе и методе рада који се тичу социјалних задатака. Немачка важи као полицијска држава, земља у којој реакција влада. Али камо лепе среће, да је у нас у погледу реда и сигурности онако, као што је у Немачкој, и да наши грађани уживају оне културне благодети, које немачки грађани уживају, па макар и не било допуштено сваком, да се у политику меша! Не, ми морамо обуставити ову дивљу партијску борбу „око угрожених народних слобода“ и обазрети се и на културне потребе нашега народа. Не можемо се више извињавати тиме, да се на тим задацима може тек онда радити, кад „обезбедимо политичке слободе.“ *Јер по*

„Политике“ од 25. II ове године. Смртност деце по нашим селима ужасна је. Види опет чланак Др. Вукадиновића у „Политици“ од 12. II ове године. Хоће ли наши политичари имати већ једном времена, да и на ову страну државних задатака помисле?

тврђењу сваке странке, кад је у опозицији, ове су слободе угрожене, и онда би се стално саме око њих клали. Међу тим и код угрожених и мањих политичких слобода може се врло успешно радити на културном препорођају народном, чему нам опет Немачка најбољи пример даје. Немачки је устав реакционаран, јункери и клерикалци и поред општег права гласа имају пресудан утицај на државне послове, па ипак Немачка има много боље радничко законодавство од демократске Француске, боља и јевтинија саобраћајна средства, боље приватно-правне законе, боље законе о заштити деце и сиротног сталежа, бољу народну хигијену и хигијенско законодавство, многобројније хумане установе и много што шта друго. Али све ове задатке држава не може сама испунити; њој је тога ради преко потребно, да јој сви друштвени редови, сви мислени грађани, својим добровољним радом притеку у помоћ. Нарочито то морају судије урадити. А оне, ако хоће, могу много да учине.

2. У првоме се реду може судија посветити као *старатељски судија заштити сиротне и напуштене деце.*

И за време вршења своје званичне дужности може старатељски судија, као врховни надзорник над радом старатеља учинити врло много добра сиротној деци, спасти им имовину и упутити их путем, којим ће постати срећни људи и по друштво корисни грађани. И по нашем закону о старатељству дужан је старатељ у многим пословима за пупилу, да траже одобрење старатељског судије. Од овога одобрења зависе по каткад најважнији интереси сирочета, па шта више и сва његова будућност. Ослони ли се судија само на реферате старатеља, често и врло несавесних и бездушних људи, отправља ли свој посао шаблонски, може љуто погрешити сакционишући предложени посао. За то он мора дубље да уђе у ствар. Ево како један немачки судија[1] пише у погледу ове дужности: „Судија не треба само да се писменим рефератима старалаца задовољава, већ треба својим штићеницама и њиховим сродницима лично да приступи, што је могуће више с њима усмено да преговара, и, у случају потребе, да се и лично, на лицу места, о дотичним стварима

[1] Види Dr. E. Goldmann, Der Richterstand und die sozialen Aufgaben der Gegenwart, страна 35 и сл.

обавести. Једна једина посета у стану, школи, трговини или радионици пуниле често више вреди од туцета најлепших извештаја, који су, као што је познато, често пута и лажни.“ Али и *ван своје службе може судија доста да учини за сиротну и напуштену децу*. Ако судија није прост бирократа, који се строго ограничава на своју канцеларијску дужност, и ако се наша држава постара, да увећањем судског персонала и реорганизацијом судова олакша посао нашим и сувише оптерећеним судијама, онда ће они моћи посветити своје слободно време раду на заштити сиротне и напуштене деце, проблему, који заузима једно од најважнијих места у социјалном програму модерних држава.[1] Јер карактер судијске службе је такав, да судија има великог утицаја на своје суграђане. Они му верују, радије ће послушати његов савет но другог ког државног чиновника. Његова непристрасност чини, да и политички противници имају респекта према њему. Његов деликатан и независан положај, његово познавање закона, званичан посао, при коме судија решава о части и слободи, о најважнијим материјалним интересима својих суграђана, — све то чини, да судије могу са свима грађанима успешно радити у многим хуманим установама. А зар судије у једној окружној вароши заједно са свештеницима, не би могли узети на се иницијативу, да се оснује друштво за заштиту сиротне и напуштене деце дотичног округа? Зар они не би могли утицати на богатије грађане, на новчане заводе, општине, срезове, округе, цркве и манастире[2], да прилозима, поклонима и завештањима ово друштво потпомогну? Зар грађанима не би импоновало и зар би могли бити немарни према једном хуманом друштву, коме на челу стоје све судије првостепеног суда? Особито, кад би им се у живој

[1] Многим нашим правницима можда није ни познато, шта све у западним државама чине држава и друштво за поправку сиротне и напуштене деце. Једну врло бледу слику о томе силном законодавном и социјалном раду на решењу овога проблема пружа белешка у „Архиву“ књига II страна 427. Вида за аустријске и америчанске прилике белешку Др. А. Митровића у „Архиву“ књига I страна 487.

[2] Позната је ствар да су црквена и манастирска имања у Србији пусто масло... А има ли племенитија циља, за који би се свештеници и калуђери могли с успехом заузети и за који би се, бар један део, црквених и манастирских имања могао утрошити од старања за сиротну и напуштену децу?...

представиле све штете и опасности, којима се друштво, којима себе саме грађани излажу, кад допусте да од напуштене деце постану коцкари, лопови, варалице и убице, што се најчешће дешава... Леп пример старања о сиротној деци пружа нам Привредно Одељење Београдске Трговачке Омладине, које је толику децу упутило на правилан пут, шиљући их на изучавање заната и трговине...

3. Растење криминалитета у нашем народу баца у бригу све искрене пријатеље његове. По званичним подацима Министарства Унутрашњих Дела извршено је у Србији у 1905 години: убистава 480, покушаја убиства 325, разбојништва 142, паљевина 553, опасних крађа 2396, тешких телесних повреда 288, а у 1906: убистава: 320, покушаја убиства 376, разбојништва 116, паљевина 526, опасних крађа 1842, тешких телесних повреда 169. Свега дакле за две године извршено је у нашој отаџбини: убистава 1000, у који број не улазе нехотична убиства, покушаја убиства 701, разбојништава 258, паљевина 1079, опасних крађа 4238, тешких телесних повреда 457. Ужасне цифре за једну државу од непуна 3 милијона становника! При овоме ваља имати на уму, да су ово најопаснија злочина дела, уз која долази маса осталих деликата: злонамерни поништај туђих ствари, просте крађе, фалсификати, лаке телесне повреде и друга. Један велики и по својој опасности за друштвени поредак најубитачнији број кривичних дела врше отпуштени робијаши и у опште људи, који су извесно време провели као осуђеници у казненим заводима. Ви сви познајете мизерну слику оних школа злочинаца и оне физичке и моралне упропастиље осуђеника, што се зову казнени заводи Краљевине Србије, због којих црвенимо не само пред странцима већ и пред самим собом! Па ипак многи од отпуштених осуђеника вратио би се часном животу, само кад би му се пружила могућност за то. Можете себи замислити како је једном отпуштеном робијашу или осуђенику тешко наћи поштене зараде! Имање му пораспродавано за кривичне трошкове и накнаду штете, без игде ичега, са срамним жигом на челу, везан, може бити, услед досуђеног му полицијског надзора, за једно место, ступа он у борбу за опстанак, у конкуренцију са масом часних радника! Ко ће га у службу примити? Сваки се од њега либи, сваки га се прибојава! А трбух хоће хлеба... Неколико ће

дана тражити посла, трудиће се да на поштен начин живи, али кад сви трули остану безуспешни, онда ће, нагнат невољом, остављен сам себи, опет загазити у порок, отпочети стари занат: крађе, варања, убиства... Паметни су људи увидели ове тешкоће и сметње, које отпуштеном осуђенику спречавају отпочињање поштеног живота, па су се постарали, да му у ово најкритичније време притеку у помоћ. Образована су *друштва* од приватних и хуманих људи, уз штедру припомоћ државе, среза, округа и општина, која су *ставила себи благотворни задатак: да отпуштеним осуђеницима набављају рада у* друштвеним радионицама, или да их на рад смештају код других добрих људи, који се не устручавају да покушају дати рада осуђеницима, кад имају воље за повраћајем у часан живот, или да их упућују на општинске или државне радове. Покажу ли се на таквим радовима отпуштени осуђеници као добри радници, онда им друштва издају уверења о томе, с којима им је лакше ступити у живот или им набављају потребне алате и капитал, да самостално отпочну радити. Прошавши кроз овај тако рећи пургаторијум, отпуштени се осуђеници често и морално препороде, њихова се ранија злочина дела заборавe, и они често постају исправни грађани, благосиљајући друштво, које их је извело на прави пут. Да не идемо даље, испитујући овака друштва, већ погледајмо на братску Хрватску, у којој већ толико година тако друштво постоји, и у коме великог утицаја и судије имају. По извештају овога друштва за 1905 годину оно је у овој години имало 402 члана, а поделило је новчаних потпора у тој години 63-ојици молитеља у износу 1132 круне; петорици молитеља набавило је алата за 580 круна. Примања друштвена износила су 1905 године 43287 круна а издани 3396 круна, тако да је остала чиста готовина 39890 круна. А зар на том задатку не би могли и наши правници, под предвођењем судија, радити? Зар није најприродније да се баш судије у првоме реду за оснивање оваквих друштава ангажују? Судећи свакодневно кривичне парнице, судије су боље по око упознате са психологијом криваца, оне добро познају невољу и беду, која је врло често нагонила отпуштеног осуђеника на поновну крађу и остала злочина дела. Колико се пута хуманом судији срце стезало, кад је морао изрећи строгу казну таквом једном беднику,

који је хтео часно да живи, али нигде помоћи и заштите није могао наћи? Али судије су погодне да узму иницијативу за оснивање оваквих друштава поред разлога споменутих мало час под II2 још и с тога, што они заједно са грађанима, као поротницима, суде најопаснија кривична дела. На ове поротнике може судија успешно утицати, на њих се може прво обратити за сарадњу при оснивању оваквих друштава, јер и они су слушали и гледали исповест несрећникову....

4. Уз друге недаће, услед којих наш народ страда, долази и *незнање закона*, особито *приватно-правних*. У нас у толико више, што нам закони ништа неваљају, што су нејасни, с пуно празнина, које се ни тумачењем не могу испунити, и што су противречни. У овом хаосу од таквих законских прописа није лако ни правнику се наћи. А како ли је тек оном неписменом сељаку, оној сиротој удовици са нејаком децом, чије имање развлаче старатељи, комшије, сродници и остали „добри људи“ својим саветима и подвалама; оном сиротом и полуписменом занатлији и раднику, који никаквом синдикату не припадају, те их никакав „друг“ не поучава? Не знајући закон, бојећи се инстинктивно адвоката, или немајући пара да њихов труд плати, сав се тај грешни свет поверава тобож „јевтиним“ надри адвокатима, оним сумњивим егзистенцијама à la Неша Зелембаћ из Глишићеве „Подвале“. Наше судије, особито оне из унутрашњости, имају већ често прилике да се упознају са правним „знањем“ оваквих типова, са њиховим „уговорима“, „облигацијама“ и осталим „документима“, истина неписмено начињеним, али ипак довољним, да жртви, која се таком неваљалцу поверила, оде кућа на добош... А зар се *судије* и млађи судски чиновници не би *могли посветити правном поучавању грађана*, особито кад им се олакша званичан посао? Зар се не би могли приређивати вечерњи и недељни курсеви, бар у варошима, у којима би се грађани, на популаран начин, упознавали са најпотребнијим правним знањем?[1] Раније споменути немачки судија Голдман вели о овој ствари сасвим умесно: „Са зна-

[1] У једној белешци у „Архиву“ књига I страна 583 ја сам изнео, како се у Немачкој ради на правном поучавању сиротне публике, и напомеиуо како би се код нас то могло извршити.

њем правних установа и њиховог развића расте код грађана и поштовање закона, уважење онога, што је постало, јачина правног осећања. Ко узмогадне народу јасно и убедљиво представити, како је преко потребна правна и судска заштита личности, породице, својине, рада, па и духовнога рада,[1] тај ће моћи спасти многу душу од утопистичких превратних идеја..."

5. У данашњем добу тако разгранатога саобраћаја и велике трговине, комплицираних правних односаја и изукрштаних животних интереса, све се већи захтеви стављају у погледу судијскога стручнога и општега образовања. Ако хоће да га време не прегази, судија се мора непрестано у својој струци усавршавати. Није довољно знање из школе изнесено, баш и под претпоставком, да се за време школовања систематски и темељно учило. Прошла су она времена, кад се правно усавршавање стицало само радом у пракси, и кад је за репутацију способнога судије довољно било „знати све параграфе у прсте". Сад може така спрема бити довољна за буџаклијске адвокате и општинске ћате, а од оног судије, који има амбицију да важи као способан судија и да дође у више судове, с правом се тражи и озбиљна теоријска спрема. И код нас се сада срећом увиђа, да је за *тумачење закона* и *правних послова* — једном од најважнијих судијских задатака — потребно дубље ући у теорију права, и да се само по тој теоријској спреми и може чинити разлика између судије и пискарала, који је служио дуго по судовима или код адвоката, научио разне формалности, упамтио механички масу параграфа, не схватајући њихов смисао и логичну везу. За ваљаног судију није довољан ни „здрав разум", ни „природна бистрина",[2] ни „дугогодишња пракса", јер кад би то довољно

[1] Наш народ у довољној мери не увиђа корист духовнога рада. За њега су умни радници, нарочито чиновници, трутови, који само вуку масне плате од државе. Поред других разлога и то је разлог, што наши умни радници, нарочито чиновници, имају мало уважења у народу. Колико само на томе треба радити, да се наш народ убеди о значају и користи умнога рада!

[2] Као што је познато Срби су у опште бистар народ. Али нису баш тако предан народ. Међу тим бистрина, без вредноће, не вреди много, јер води шарлатанству. Погледајмо на Немце. Они нису бистри, и колико је пута само Срби „подвалио" Шваби због његове тупоглавости. Па ипак немачки народ далеко ће нас надмашавати својом вредноћом и издржљивошћу!

било, онда би и нешколовани људи са тим особинама могли бити судије. Није довољно ни ревносно читање пресуда виших судова, јер интелигентан судија неће слепо веровати у основаност сваке одлуке вишега суда, нити ће њене разлоге a priori огласити као тачне, већ ће их критички оценити (а за то је потребна солидна теоријска спрема), и по дубини и убедљивости разлога одредиће, да ли ће у доношењу својих одлука усвојити гледиште вишега суда. На такав се само начин и може правосуђе унапређивати и тумачењем закони доводити у склад са потребама времена. А ни знање из школе изнесено није довољно, јер се брзо заборави, те га треба читањем и слушањем предавања освежавати и применом у пракси огледати и учврстити. Тога ради и постоје у културном свету правничка удружења, која се старају да издавањем правничких листова и књига, приређивањем погодних предавања пруже судијама и осталим правницима могућности да се у својој струци усавршавају. Сем тога правничка удружења репрезентују правнике у јавности и енергично раде на подстицању меродавних чинилаца у циљу рефорама и ревизије закона.

Па кад правништво најкултурнијих држава, са огромном правном литературом и изврсним законима, осећа потребу непрестаног усавршавања у својој струци, и кад у овоме правцу благотворно дејствују многобројна правна удружења, зар ту потребу не осећају наше судије, наши правници, поред наших накарадних закона, зар у томе правцу не би корисно дејствовало једно српско правничко удружење? Што да у Хрватској може тако удружење преко тридесет година постојати, што да има места за правничко удружење у Бугарској и Румунији, а у Србији, независној Краљевини, да нема?

Наше судије могу и треба да узму иницијативу и у овом питању. У свакој нашој вароши са првостепеним судом има најмање 20 а често и преко 50 и више правника. Ко је у тим варошима живео познаје добро живот у њима. Из куће у канцеларију, одатле у кафану, из кафане опет кући и то се тако понавља с дана у дан. Иста лица са којима се људи сретају, исти разговори, који се сваког дана чују. Монотонија је главна одлика свију њиланака. Од ње пате и правници. Сваки је жељан промене свакидашњице. У тим монотоним варошима могли би се *образовати правнички клубови*, који би унели мало живости у правничке редове. Сваких 15

дана држао би по један правник предавање о неком питању из области права, објаснио би по неки интересантнији случај из своје праксе, који се доста честа дешавају. Не би то морало бити баш строго научно предавање. Било би занимљиво, кад би се, рецимо, у кратко реформисао неки занимљивији случај из праксе, или мишљење вишега суда, а после би настала дискусија о томе, у којој би сваки могао учествовати. Несумњиво је да би од оваквих предавања било користи, јер наметан човек увек има шта да научи, слушајући друге. Била би то и лепа школа за млађе правнике а и за неправнике, који би овакве скупове посећивали. Из оваквих клубова образовало би се постепено и правничко удружење као представник свију клубова у Србији.

6. Ето то су, господо, задаци, који у тешњој вези стоје са судијским позивом, те се њиховим испуњењем судија може понајпре и најкорисније позабавити. Наравно да то није све. Као интелигентан човек, судија увиђа корист по народ и од многих других хуманих удружења: он опажа како рђаво наш народ стоји у здравственом погледу, он зна, какве дужности има Србија према својој неослобођеној браћи, па ће онда умети оценити колико користи пружају Друштво за чување народног здравља, Друштво Св. Саве и толико друга хумана удружења, те им неће своју помоћ отказати. А то не мора бити само новчана помоћ, нити се од једног судије може тражити, да од своје скромне плате плаћа чланске улоге за толика удружења. Он може њима користити на други, много погоднији начин: прикупљањем чланова за таква удружења, усменим и писменим ширењем њихових мисли и задатака, реферисањем о стању и приликама у своме крају, приређивањем забава и предавања у њихову корист и многим другим.

Радећи на ма коме од овде споменутих социјалних проблема, судија ће најсавесније одговорити своме узвишеном позиву и допринеће уздизању угледа судијскога сталежа. Задужиће тиме много и свој народ, који ће се, поштовањем судија, умети показати благодаран. А племенитом судији биће та благодарност довољна награда за ону жртву, коју је морао принети ограничавајући се у страсној и жучној политичкој борби, у коју га, можда, гони његов бујни темпераменат и дубока вера у спасоносност идеја своје политичке странке...